

УДК [664:338.2:005.934]:332.146(477)

Григор'єв Є.О.

старший викладач

кафедра економічної теорії та фінансово-економічної безпеки

Одеська національна академія харчових технологій

вул. Канатна, 112, м. Одеса, Україна, 65039

E-mail: vjorg@ukr.net

DOI: [10.15673/2312-847x.25/2015.38448](https://doi.org/10.15673/2312-847x.25/2015.38448)

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ФОРМУВАННЯ НА РІВНІ РЕГІОНІВ

Автором розкрито основні механізми, що використовує держава для забезпечення продовольчої безпеки. Встановлено сприятливі умови, за яких можливе стабільне забезпечення продовольчої безпеки регіону. Розглянуто стан продовольчої безпеки України на основі рівня показників самозабезпечення. Звернуто увагу на напрями вирішення проблем продовольчої безпеки.

Ключові слова: продовольча безпека, регіон, самозабезпеченість, диференціація, правове регулювання, продовольча незалежність.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Вирішення проблеми забезпечення продовольчої безпеки є важливим пріоритетом державної політики будь-якої держави і об'єктом наукових досліджень. Саме в забезпеченні країни продовольством переплелися і сконцентрувалися в складний вузол практично всі сучасні численні проблеми і больові точки функціонування агропромислового комплексу та його основи – сільського господарства.

На забезпечення населення країни продуктами харчування орієнтовані рішення практично всіх ключових проблем функціонування агропромислового комплексу і вишукування можливостей підвищення рівня життя населення. У зв'язку з цим продовольча безпека займає особливе місце в життєзабезпеченні суспільства, оскільки наявність продовольства служить базовою умовою життєдіяльності людини. Таким чином, питання формування продовольчої безпеки на рівні регіону як опорної адміністративної ланки країни сьогодні являє значний науковий і практичний інтерес [1].

Аналіз останніх публікацій з проблеми. Значний внесок у теоретичні та практичні засади забезпечення продовольчої безпеки як регіону, так і країни внесли наступні фахівці: В. Балабанов, А. Прохожева, Ю. Хромов, В. Суворовцева, И. Стуканова, Б. Пасхавер, О. Гойчук, П. Лайко, П. Саблук та інші. Проте вивчення цієї проблеми не можна вважати завершеним, широка кількість її аспектів цілком не висвітлені, деякі з них потребують регулярного моніторингу та аналізу. Зокрема, мова йде про визначення особливостей формування продовольчої безпеки та управління нею на рівні регіонів.

Формулювання цілей дослідження. Мета статті полягає у розвитку теоретико-методичних основ та розробці практичних рекомендацій щодо забезпечення регіональної продовольчої безпеки в

системі економічної безпеки, що сприяють нейтралізації негативних наслідків від впливу кризових явищ в агропродовольчій сфері України та її регіонів.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Дослідження показують, що нині в Україні, історично та в силу різних чинників (природо-кліматичних, економічних тощо) склався поділ регіонів на споживаючі та виробляючі продовольство. Деякі території постійно відчувають потребу у зовнішніх поставках продуктів харчування. Низька забезпеченість власними ресурсами характерна майже для всіх областей країни у тому чи іншому ступені. У зв'язку з цим постає питання не тільки щодо рівня продовольчої самозабезпечення, але і щодо рівня продовольчої залежності регіону.

На наше переконання, продовольча безпека країни – складова частина її національної та економічної безпеки. Для її забезпечення держава використовує цілий ряд засобів (рис. 1).

Значна частина цих засобів та важелів не застосовується регіонами. На регіональному рівні не стоїть завдання створення і підтримки необхідного стратегічного запасу продовольства [2]. Тому під продовольчою безпекою регіону слід розуміти «здатність регіональної системи формувати і розподіляти продовольчі ресурси, стабільно забезпечувати всі категорії населення продуктами харчування на всій своїй території, причому не нижче норм мінімальної потреби кошика [3].

На наше переконання, умовами забезпечення продовольчої безпеки регіону є наступні:

- економічна доступність продуктів харчування;
- раціональне поєднання продовольства власного виробництва та ввезеного в рамках єдиного економічного простору країни;
- неприпустимість міжрегіональних бар'єрів у торгівлі.

Рис. 1. Механізми забезпечення продовольчої безпеки

Показники продовольчої безпеки регіону можуть мати наступну систему: специфічні особливості регіону з точки зору можливостей розвитку і стану агропромислового виробництва та продовольчого ринку; рівень доходів населення і цін на продовольчі товари; рівень самозабезпечення (у тому числі і за рахунок особистих господарств населення); ступінь задоволення потреб населення в основних продуктах харчування з точки зору як раціонального, так і мінімального рівня споживання; розмір перехідних запасів продовольства [4].

Необхідно відзначити, що адміністративні області мають реалізовувати, з урахуванням місцевих умов, єдину державну політику в цій сфері, формувати цільові програми продовольчого забезпечення. Особливе значення має розробка регіональних програм забезпечення продовольчої безпеки областей [5]. Так, в Запорізькій та Полтавській областях ще у 2011 році були прийняті такі програми. Значною мірою вони являли собою консолідуєний комплекс з сукупностей багатьох менших програм, що вже діяли чи мали незабаром почати реалізовуватись.

Таким чином, по-перше, була вирішена проблема великої наявності менших розрізаних програм, котрі направлені на вирішення локальних, часом ніяк не пов'язаних між собою проблем (що загальмовує цілісний розвиток). А по-друге, марнотрацтва ресурсів та фінансових коштів, що за часів кризи та скрутного становища економіки є неприйнятним. Створення вищезазначених програм є благодатною основою для досягнення самозабезпечення регіону. У свою чергу, це відображає співвідношення місцевого виробництва продовольства та

сукупного попиту на нього, характеризує ступінь продовольчої безпеки і залежності регіонів від зовнішніх поставок. Показники самозабезпеченості продовольчими ресурсами вказують на внесок області в продовольчу незалежність країни. Рівень самозабезпеченості може іноді мати мінімально низькі значення. За рівнем самозабезпеченості суб'єктів регіонального управління продовольчими ресурсами виділяються чотири групи за чотирма індикаторами.

До першої групи ми можемо віднести ті регіони, що володіють показниками самозабезпеченості на рівні 100,0% та більше на основні продукти харчування. До складу таких одразу увійдуть ті 3 адміністративні області України, що мають рівень самозабезпечення м'ясом та м'ясопродуктами і молоком та молокопродуктами понад 110,0%, а саме, Волинська, Чернівецька та Івано-Франківська. До другої групи відносяться ті регіони, що характеризуються показниками самозабезпеченості на рівні 50,0%. Зокрема, це Черкаська, Вінницька, Полтавська області.

Слід зазначити, що число регіонів з домінуванням ввезення продовольства, значну частину якого становить імпорт, динамічно зростає, а це суттєво погіршує ситуацію з продовольчою безпекою країни, посилює її продовольчу залежність [6]. У виробництві яєць і яйцепродуктів простежуються ті ж тенденції з тією лише різницею, що в даному випадку імпорт практично відсутній. Природно, що це посилює інтенсивність міжрегіональних зв'язків у процесі розподілу ресурсів продукції даного виду, підвищує залежність одних регіонів від інших.

До третьої групи віднесені регіони з низьким

рівнем продовольчої безпеки, такі як Одеська, Миколаївська, Кіровоградська області. До четвертої групи, де виявляється залежність від ввезення продовольства понад 50,0-70,0% (при забезпеченні

іншими регіонами), належать Луганська, Донецька, Дніпропетровська, Київська, Харківська області (рис. 2) [7, 8].

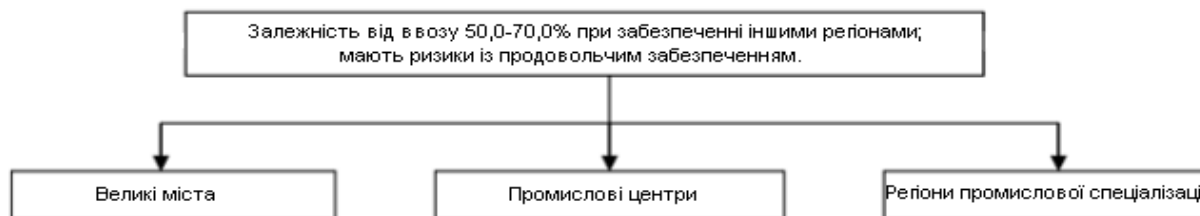

Рис. 2. Регіони, що орієнтуються на ввезення продовольства

Таким чином, здійснене нами групування дозволяє зробити висновок, що до групи залежних від ввезення регіонів потрапляють великі міста, промислові центри, регіони промислової спеціалізації та орієнтації.

Спостерігається значна диференціація регіонів за рівнем самозабезпеченості продовольством. Ситуація ускладнюється зростанням імпорту продуктів харчування, обсяг якого перевищує порогову величину продовольчої безпеки. Доводиться констатувати, що на внутрішньому ринку продовольчих товарів спостерігається різке зростання роздрібних цін. Це викликано, по-перше, стрибком світових цін на продукти харчування, по-друге, припиненням субсидування експорту молочної продукції в країнах ЄС, перевищенням темпів збільшення витрат виробництва на вітчизняну продукцію порівняно з виручкою від її реалізації.

Ще одна проблема – система торгівлі агропродовольчою продукцією, причому як роздрібною, так і оптовою. На внутрішньому ринку зростає частка великих торговельних мереж, які часто пред'являють завищені вимоги до продукції, умов поставок і розрахунків, встановлюють високі торговельні націнки, що не може не позначитися на економічній доступності продовольства для населення. Необхідні заходи, в тому числі нормативно-правового регулювання, спрямовані на те, щоб всі категорії сільгосптоваровиробників мали можливість торгувати на ринках; потрібно вдосконалення взаємодії поставальників продукції та організацій роздрібною торгівлі.

На нашу думку, в Україні не достатньо розвинуті раціональні системи оптової торгівлі. З повним розмахом вони діють у Франції, Німеччині, США, Японії та інших країнах з розвинутою ринковою економікою. Оптові продовольчі ринки, створювані для забезпечення населення продуктами харчування, вирішують проблеми економічного, соціального та логістичного характеру. Тому в багатьох зарубіжних країнах розвиток оптової торгівлі продовольством через оптові ринки підтримує держава. Основна мета створення оптових

ринків та логістичних розподільних центрів в Росії – відновлення порушених в ході реформ економічних і продовольчих зв'язків між товаровиробниками і споживачами, зниження всіх видів витрат і підвищення за рахунок цього конкурентоспроможності вітчизняного виробництва продовольства на внутрішньому і зовнішніх ринках [9].

Слід враховувати, що йде монополізація ринків збуту закордонними торговельними компаніями, через що змінюється структура оптової торгівлі не на користь вітчизняної продукції. Вони вкладають значні кошти у створення по всій країні мережі власних структур, використовують різні протекціоністські заходи для просування своєї продукції на український ринок, доходять у цьому до застосування недобросовісних методів конкуренції. На жаль, українські торгові компанії та державні регіональні органи влади не протистоять даному процесу, діють роз'єднано, що призводить до експансії продуктів харчування з-за кордону і загострення проблем збуту власної продукції. В результаті такої пасивності ми можемо втратити і продовольчий ринок, і продовольчу безпеку.

Потрібна державна політика стимулювання національного бізнесу до участі у вибудовуванні системи оптової торгівлі в країні та удосконалення механізму державних закупівель, що становлять самостійний сегмент національного ринку, який, за різними оцінками, складає в середньому 12,0% для високорозвинутих країн і до 20,0% для інших країн світу [10], та здатний встановити національні умови і заходи для стимулювання внутрішнього підприємницького середовища. Слід шляхом різних преференцій і податкових пільг зробити цю сферу інвестиційно привабливою для вітчизняних підприємців, об'єднати їх інтереси для протистояння із зарубіжними конкурентами. Це потрібно і державі, і бізнесу. Оптові ринки в нашій країні доцільні на базі побудованих раніше великих овочесховищ, складських споруд, споживкооперації, холодильників. Це дозволить більш ефективно використовувати самі об'єкти інфраструктури, значно скоротити витрати на нове будівництво. На жаль, не скрізь цією власністю

розпорядилися раціонально. Тому слід, де ще можливо, виправляти допущені помилки.

Формування ефективної системи збуту продукції АПК через систему заготівельних постачальницько-збутових кооперативів, регіональних оптових продовольчих ринків і розподільних центрів можливо тільки за наявності відповідної нормативно-правової бази. Тому потрібно в оперативному порядку її розробляти і затверджувати. Не можна обійти мовчанням в розглянутому аспекті значущості розвитку аквакультури в нашій країні як одного з найважливіших джерел тваринного білку. Тут також склалася парадоксальна ситуація. Україна має досить багатий фонд рибогосподарських водойм, а вклад аквакультури у забезпечення населення рибопродукцією мінімальний. У той же час у багатьох країнах стан даної галузі є найважливішим елементом формування внутрішніх продовольчих ресурсів.

На нашу думку, треба акцентувати увагу на якості продовольства. Необхідно здійснити заходи щодо вдосконалення системи забезпечення безпеки та контролю за якістю продуктів харчування по всьому ланцюжку, від виробництва, зберігання, транспортування, переробки і до реалізації, включаючи й імпорتنі операції. Тут також потрібні введення нормативно-правового регулювання, якнайшвидше прийняття технічних регламентів, насамперед по м'ясу і м'ясній продукції. Слід гармонізувати з міжнародними вимогами показники безпеки продовольчої сировини і харчових продуктів, створити сучасну інструментальну та методичну базу, організаційну структуру контролю за якістю та безпекою продовольчої сировини і харчових продуктів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, оцінивши сучасний стан продовольчої безпеки та особливості її формування на регіональному рівні, можна сказати, важливою складовою частиною економічно ї безпеки будь-якої

держави та регіонів є продовольча безпека. Забезпечення державою продовольчої безпеки – це вирішальний фактор соціально-економічного розвитку та суспільно-політичної стабільності суспільства. Тому аграрні перетворення повинні бути спрямовані на забезпечення всіх верств населення продовольством в необхідній кількості, асортименті і якості. Для цього потрібні кардинальні державні заходи щодо стабілізації та розвитку вітчизняного виробництва з випуску конкурентоспроможної сільськогосподарської та продовольчої продукції.

Пріоритетним напрямом є збільшення реалізації продукції сільського господарства, а отже, проблемою продовольчої незалежності регіонів є підвищення ефективності використання земельних ресурсів. У зв'язку з цим, невикористовувані землі доцільно передати ефективно функціонуючим приватним і селянським (фермерським) господарствам та особистим господарствам населення.

Важлива умова забезпечення продовольчої безпеки – послідовне здійснення комплексу взаємопов'язаних скоординованих організаційно-економічних, законодавчих, адміністративних і соціальних заходів управління нею як на державному, так і регіональному рівнях. Поєднання державного регулювання агропромислового виробництва з використанням його внутрішніх резервів на основі їх адаптації до швидкозмінних економічних умов господарювання призведуть до суттєвого підвищення рівня продовольчої безпеки окремих регіонів та країни у цілому.

На нашу думку, слід звернути увагу на розвиток регіональних чинників та механізмів формування продовольчої безпеки, а також на оцінку ефективності формування продовольчої безпеки на регіональному рівні. Саме у цих напрямках отримає розвиток тема продовольчої безпеки та особливостей її формування на рівні регіонів у подальших наукових дослідженнях.

Література

1. Стуканова И. Продовольственная безопасность / И. Стуканова // Стандарты и качество. – 2009. – № 3. – С. 24-25.
2. Суровцев В. В. Из века инновационного прогресса как фактора обеспечения продовольственной безопасности / В. В. Суровцева // Экономист. – 2010. – № 6. – С. 56-60.
3. Хромов Ю. С. Еда как безопасность страны: уроки кризиса / Ю. С. Хромов // Международный сельскохозяйственный журнал. – 1999. – № 13 – С. 11-13.
4. Прохожева А. А. Общая теория национальной безопасности / А. А. Прохожева. – М. : РАГС. 2002. – С. 44-46.
5. Балабанов В. С. Продовольственная безопасность. Международные и внутренние аспекты. / В. С. Балабанов. – М. : Экономика, 2002. – С. 62-63.
6. Богомолов В. А. Экономическая безопасность. / В. А. Богомолов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – С. 95-98.
7. Оцінка стану продовольчої безпеки України у 2007 році. [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.me.gov.ua/file/link/120720/file/zvit_2007.doc.
8. Оцінка стану продовольчої безпеки України у 2010 році. [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.me.gov.ua/file/link/120720/file/zvit_2010.doc.
9. Лукинов І. І. Продовольча безпека у світовому вимірі / І.І. Лукинов // Економіка АПК. – 2001. – № 4 – С. 44-45.

10. Government at a Glance 2011. – Paris : OECD Publishing, 2011. – P. 149.

11. Integrity in public procurement : good practice from a to z. – Paris : OECD Publications, 2007. – P. 175.

Стаття надійшла 15.01.2015

Григорьев Е.О.

старший преподаватель

кафедра экономической теории и финансово-экономической безопасности

Одесская национальная академия пищевых технологий

ул. Канатная, 112, г. Одесса, Украина, 65039

E-mail: vjorg@ukr.net

ПРОДОВОЛЬСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ ЕЕ ФОРМИРОВАНИЯ НА УРОВНЕ РЕГИОНОВ

Автором раскрыты основные механизмы, используемые государством для обеспечения продовольственной безопасности, значительная часть которых не применяется регионами. Исходя из этого, было выведено понимание продовольственной безопасности региона: способность региональной системы формировать и распределять продовольственные ресурсы, стабильно обеспечивать все категории населения продуктами питания на всей своей территории, причем не ниже норм минимальных потребностей. Установлены благоприятные условия, при которых возможно стабильное обеспечение продовольственной безопасности региона: экономическая доступность продуктов питания; рациональное сочетание продовольствия собственного производства и ввезенного в рамках единого экономического пространства страны; недопустимость межрегиональных барьеров в торговле. Рассмотрено состояние продовольственной безопасности Украины на основе уровня показателей самообеспеченности. Показатели самообеспеченности продовольственными ресурсами указывают на вклад области в продовольственную независимость страны. Уровень самообеспеченности может иногда иметь минимально низкие значения. По уровню самообеспеченности субъектов регионального управления продовольственными ресурсами было выделено четыре группы: самостоятельные, средне самостоятельные, низко самостоятельные, зависимые. Обращено внимание на направления решения проблем продовольственной безопасности. По нашему мнению, нужно акцентировать внимание на качестве продовольствия. Необходимо принять меры по совершенствованию системы обеспечения безопасности и контроля качества продуктов питания по всей цепочке. Нужны кардинальные государственные меры по стабилизации и развитию отечественного производства по выпуску конкурентоспособной сельскохозяйственной и продовольственной продукции. Проблемой продовольственной независимости регионов является повышение эффективности использования земельных ресурсов. Обеспечение продовольственной безопасности – это последовательное осуществление комплекса взаимосвязанных скоординированных организационно-экономических, законодательных, административных и социальных мероприятий управления ею как на государственном, так и региональном уровнях. Сочетание государственного регулирования агропромышленного производства с использованием его внутренних резервов на основе их адаптации к быстро меняющимся экономическим условиям хозяйствования. По нашему мнению, следует обратить внимание на развитие региональных факторов и механизмов формирования продовольственной безопасности, а также на оценку эффективности формирования продовольственной безопасности на региональном уровне. Именно в этих направлениях получит развитие тема продовольственной безопасности и особенностей ее формирования на уровне регионов в дальнейших научных исследованиях.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, регион, самообеспеченность, дифференциация, правовое регулирование, продовольственная независимость.

Hrihoriev E.O.

Senior Lecturer

Department of Economic Theory and Financial and Economic Security

Odessa National Academy of Food Technologies

Kanatnaya Str., 112, Odessa, Ukraine, 65039

E-mail: vjorg@ukr.net

FOOD SECURITY AND FEATURES OF ITS FORMATION AT THE REGIONAL LEVEL

The author reveals the basic mechanism that uses state for food security, much of which is not applicable regions. Based on this understanding was derived food security in the region: the ability of the regional system to create and distribute food resources, provide all stable population with food in its entire territory, not following the rules of minimum requirements. Established favorable conditions for the stable which can ensure food security in the region: economic availability of food; Food rational combination of domestic production and imported as part of a single economic space of the country; inadmissibility of interregional trade barriers. The state of food security of Ukraine on the basis of indicators of sustainability. Indicators of self-sufficiency in food resources indicate the contribution in the field of food independence. The level of self-sufficiency may sometimes have low minimum value. In terms of self-sufficiency in food subjects of regional management resources were allocated four groups: self-reliant, self-reliant medium, low self-reliant, dependent. Pay attention to the directions of solving the problems of food security. In our opinion, we should focus on the quality of food. It is necessary to take measures to improve the system security and quality control of food throughout the chain. Looking for drastic measures to stabilize the state and development of domestic production of competitive agro-food products. The problem of food independence regions is more efficient use of land resources. Ensuring food security - a consistent implementation of a coordinated set of interrelated organizational, economic, legislative, administrative and social management activities at the state and regional levels. The combination of state regulation of agroindustrial production using its internal resources on the basis of their adaptation to rapidly changing economic conditions management. In our opinion, attention should be paid to the development of regional factors and mechanisms of formation of food security, as well as to assess the effectiveness forming food security at regional level. It is in these areas will be developed theme of food security and features its formation at the regional level in future research.

Keywords: food security, region, self-sufficiency, differentiation, regulation, food independence indicators.

References

1. Stukanova Y. (2009). Prodovolstvennaia bezopasnost. *Standarty y kachestvo*. № 3, 24-25.
2. Surovtsev V. V. (2010). Yz veka ynnovatsyonnoho prohressa kak faktora obespecheniya prodovolstvennoi bezopasnosti. *Ekonomyst*. № 6, 56-60.
3. Khromov Yu. S. (1999). Eda kak bezopasnost strany: uroky kryzysa *Mezhdunarodnyi selskokhoziaistvenny zhurnal*, № 13, 11-13.
4. Prokhozheva A. A. (2002). Obshchaia teoriya natsyonalnoi bezopasnost. M. : RAHS, 44-46.
5. Balobanov V. S. (2002). Prodovolstvennaia bezopasnost. *Mezhdunarodnye y vnutrennye aspekty*. M. : Ekonomyka, 62-63.
6. Bohomolov V. A. (2003). *Ekonomycheskaia bezopasnost*. M. : YuNYTY-DANA, 95-98.
7. Otsinka stanu prodovolchoi bezpeky Ukrainy u 2007 rotsi. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : www.me.gov.ua/file/link/120720/file/zvit_2007.doc.
8. Otsinka stanu prodovolchoi bezpeky Ukrainy u 2010 rotsi. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : www.me.gov.ua/file/link/120720/file/zvit_2010.doc.
9. Lukinov I. I. (2001). Prodovolcha bezpeka u svitovomu vymiri. *Ekonomika APK*. № 4, 44-45.
10. Government at a Glance 2011. Paris : OECD Publishing, 2011. P. 149.
11. Integrity in public procurement : good practice from a to z. Paris : OECD Publications, 2007. P. 175.